

VĚDA A POLITIKA

Německé společenskovední ústavy v zahraničí
(1880–2010)

JIŘÍ PEŠEK / LUCIE FILIPOVÁ
a kolektiv

A stylized world map in dark blue silhouette against a background of horizontal light blue stripes. Several small colored dots are placed on the map: a red dot in Western Europe, and several yellow dots scattered across Europe, the Middle East, and East Asia.

KAROLINUM

Věda a politika

Německé společenskovědní ústavy
v zahraničí (1880–2010)

**Jiří Pešek,
Lucie Filipová
a kolektiv**

Recenzovali:

prof. PhDr. Zdeněk Beneš, CSc.

doc. Mgr. Jaroslav Šebek, Ph.D.

Vydala Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum

Redakce Alena Jirsová

Grafická úprava Kateřina Řezáčová

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova, 2013

© Jiří Pešek, Lucie Filipová a kol., 2013

Text knihy vznikl v rámci výzkumného záměru Fakulty sociálních věd UK
(MSM0021620841).

ISBN 978-80-246-2175-3

ISBN 978-80-246-2772-4 (pdf)

Charles University
Karolinum Press 2013

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Recenzovali:

prof. PhDr. Zdeněk Beneš, CSc.

doc. Mgr. Jaroslav Šebek, Ph.D.

*Text knihy vznikl v rámci výzkumného záměru Fakulty sociálních věd UK
(MSM0021620841).*

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Pešek, Jiří

Věda a politika : německé společenskovední ústavy v zahraničí (1880–2010) / Jiří Pešek, Lucie Filipová a kol.

Vyd. 1. – Praha : Karolinum, 2013

Vydavatel: Univerzita Karlova v Praze

ISBN 978-80-246-2175-3

930 * 3 * 351.854 * 93/94:061.6 * 001:061 * 001:32 * 327 * (430) * (100)

– Stiftung DGIA

– 1880–2010

– 19.–21. stol.

– historiografie – Německo – 19.–21. stol.

– společenské vědy – Německo – 19.–21. stol.

– vědní politika – Německo – 19.–21. stol.

– vědní politika – mezinárodní kontext

– historické ústavy – země světa – 19.–21. stol.

– vědecké instituce a organizace – země světa – 19.–21. stol.

– věda a politika – Německo – 19.–21. stol.

– věda a politika – mezinárodní kontext

– Německo – mezinárodní vztahy – 19.–21. stol.

– země světa – mezinárodní vztahy – 19.–21. stol.

– kolektivní monografie

930 – Historická věda. Pomocné vědy historické. Archivnictví [8]

© Univerzita Karlova v Praze, 2013

Text © Jiří Pešek, Lucie Filipová a kol., 2013

ISBN 978-80-246-2175-3

Obsah

Německé společenskovědní ústavy v zahraničí: specifický fenomén evropské vědecké scény <i>Jiří Pešek – Lucie Filipová</i>	9
Současná německá zahraniční vědecká a kulturní politika – pojmy, instituce, vztahy <i>Miroslav Kunštát</i>	15
Kariéry a konkurence pojmů	15
Instituce, instrumenty, cíle	17
Na cestě k relativní autonomii: zahraniční vědní politika	20
Zahraníční kulturní politika a zahraniční vědní politika	22
Příznivá konstelace dalšího výzkumu: akord historie a mezinárodních vztahů?	25
Německé historické ústavy v zahraničí a německá zahraniční kulturní politika: Nadace DGIA <i>Volker Zimmermann</i>	29
Úvod	29
Výchozí situace	29
Centralizace a financování: nová úprava	32
Dopady reformy na společenskovědní ústavy	36
Závěr	40
Právní základ německé kulturní politiky a německých společenskovědních ústavů v zahraničí <i>Petr Mlsna – Dagmar Černá</i>	43
Úvod	43
Německá zahraniční kulturní politika	44
Německé společenskovědní ústavy a právní rámec jejich fungování	46
Závěr	52
Německý historický ústav v Římě <i>Jiří Pešek – Petr Šafařík</i>	53
Založení ústavu	53
Rostoucí prestiž na počátku 20. století	57
Útlum aktivit v meziválečném období a postavení ústavu v nacifikované vědě	60
Znovuzaložení ústavu po roce 1945	66
Nový rozmach v 60. letech	73
„Ospalá“ 70. a 80. léta	79
Reformní 90. léta	82
Na počátku 21. století	88
Aktuální profil	91
Německý historický ústav v Paříži <i>Lucie Filipová – David Emler</i>	99

Založení a stručná historie ústavu	102
Zaměření a aktuální profil	109
Publikační činnost	115
Propojení s francouzskou historiografií	121
Klíčové osobnosti.	124
Závěr	130
Německý historický ústav v Londýně	
<i>Nina Lobmann</i>	133
Založení a budování ústavu	135
Zaměření a profil.	152
Závěr	165
Německý historický ústav ve Washingtonu	
<i>Tomáš Nigrin</i>	167
Založení ústavu	168
Ředitelé	170
Zaměření a aktuální profil	174
Publikační činnost	178
Závěr	182
Německý historický ústav ve Varšavě	
<i>Jiří Vykoukal</i>	183
Stručná historie ústavu a základní charakteristika.	183
Výzkumná činnost.	189
Závěrem: ústav v polských očích	212
Německý historický ústav v Moskvě	
<i>Jiří Pešek</i>	223
Cesta k založení ústavu	223
Zahájení činnosti.	227
Bonwetschova ředitelská éra: vybudování ústavu	228
Evaluace a převedení ústavu pod Nadaci DGIA.	237
Nové vedení	238
Orientální ústavy v Bejrútu a Istanbulu	
<i>Monika Březinová</i>	245
Stručná historie a cesta k osamostatnění.	246
Orientální ústav v Bejrútu	248
Orientální ústav v Istanbulu	251
Závěr.	253
Německý ústav pro japonská studia	
<i>Ota Konrád</i>	255
Výzkumné zaměření	256
Publikační činnost a nabídka stipendií.	259
Závěr.	261
Německá kunsthistorie v Itálii	
<i>Anita Pelánová</i>	263
Německý archeologický ústav	264
Římská vila Massimo (Accademia Tedesca) a florentská vila Romana	269
Bibliotheca Hertziana v Římě	273
Uměleckohistorický ústav ve Florencii.	276

Německý archeologický ústav v Athénách

<i>Kateřina Králová</i>	283
Německé působení v Řecku	284
Před založením ústavu	286
Doba Schliemannova a Dörpfeldova	288
Karo a ústav mezi světovými válkami	291
Vzestup nacismu a počátek války	294
Nacistická okupace	296
Ústav a německé vyrovnání s minulostí	300
Ústav od 70. let do současnosti	304
Závěr	306
Závěr	
<i>Jiří Pešek – Lucie Filipová</i>	309
Rozhovory	
Rozhovor s prof. dr. Michaelem Matheusem	
<i>Jiří Pešek – Nina Lohmann</i>	315
Rozhovor s prof. dr. Heinzem Duchhardtem	
<i>Jiří Pešek</i>	341
Právní normy	
Zákon o zřízení Nadace německých společenskovědních ústavů v zahraničí (DGIAG)	355
Statut Nadace německých společenskovědních ústavů v zahraničí	361
Zusammenfassung	369
Výběrová bibliografie	372
Seznam zkratek	375
Seznam tabulek	379
Seznam grafů	380
Jmenný rejstřík	381

Německé společenskovědní ústavy v zahraničí: specifický fenomén evropské vědecké scény

Jiří Pešek – Lucie Filipová

Skutečnost, že jsme se na katedře německých a rakouských studií, součásti Institutu mezinárodních studií na Fakultě sociálních věd UK (IMS FSV UK), rozhodli v rámci projektu tzv. výzkumného záměru¹ zpracovat přehlednou analytickou informaci o charakteru, historii a vědeckých i zahraničněpoliticky definovaných úkolech a výkonech sítě německých společenskovědních ústavů v zahraničí, byla primárně motivována dosud spíše nahodilými setkáními s pracovníky i publikacemi těchto ústavů a především snahou poučit se hlouběji o konceptu i činnosti této sítě.² Naši pozornost vzbudila též diskuse o míře vědecké nezávislosti v rámci unifikace sítě ústavů, resp. o podřízení soustavy těchto, především historicky orientovaných ústavů státnímu dirigismu, která probíhala v německých médiích od počátku nového tisíciletí. Již po prvních orientačních rešerších v problematice se ovšem ukázalo, jak zajímavé, ale i jak náročné téma síť německých ústavů v zahraničí představuje. Ozřejmili jsme si, že zkoumáme specifickou a evropsky či přímo světově jedinečnou, po všech stránkách vědecky velmi výkonnou a v širokých kontextech cennou síť výzkumných a zároveň kulturněpolitických zahraničních pracovišť. Ukázalo se též, že od samého počátku, tedy od konce 19. století, jde v případě těchto ústavů vedle „čisté vědy“ a špičkové vědecké výchovy také (nebo snad především) o německou státní kulturní reprezentaci v zahraničí a – dodnes – o specifické odvětví německé zahraniční kulturní politiky. To samozřejmě v nejmenším nesnižuje nezpochybnitelný a mimořádný význam vědeckého působení této výzkumné institucionální struktury, nutně to však rozšiřuje úhel pohledu při snaze postihnout celek jejího působení i role každého jednotlivého ústavu.

Předsevzali jsme si prozkoumat formou kolektivního projektu utváření, působení a produkci této kulturněpolitické a výzkumné sítě. Chceme o ní především podat soubornou informaci českému – dějepiscky i zahraničněpoliticky zainteresovanému – publiku. To dosud nebylo o takovéto státně badatelské ústavní, v zahraničí trvale působící rozvětvené instituci blíže poučeno. V ohnisku českého (dějepisckého) zájmu stál tradičně Německý

¹ Výzkumný záměr č. MSM0021620841: Rozvoj české společnosti v Evropské unii: výzvy a rizika. V souvislosti s přípravou této publikace patří velký dík studentkám Janě Kosové, Romaně Mynaříkové a zejména Petře Matějí za to, že pomáhaly s formálním sjednocováním a technickým zpracováním jednotlivých textů.

² Používaná terminologie vychází z názvu zastřešující struktury této sítě, státní Nadace německých společenskovědních ústavů v zahraničí (Stiftung Deutsche Geisteswissenschaftliche Institute im Ausland), zkráceně Nadace DGIA. V červenci 2012 byl název nadace upraven na Max Weber Stiftung – Deutsche Geisteswissenschaftliche Institute im Ausland. Stejně tak je v textu používána zkratka DHI jako označení německého historického ústavu (Deutsches Historisches Institut).

historický ústav v Římě a jeho na středověké a raně novověké poklady Vatikánského archivu zaměřené výzkumné práce: šlo vždy především o jeho monumentální ediční podniky, jichž se již po sto let jako kooperující partneři účastní také rakouští a čeští badatelé.

Pohled našeho týmu ovšem nemohl být primárně (omezeně) historiografický. V kontextu se zaměřením IMS FSV UK na mezioborová, především na současnost orientovaná *area studies* jazykově německé oblasti jsme nutně posunuli do popředí zájmu právě obecněji kulturní, zahraničněpolitický rozměr problematiky. V popředí zájmu většiny dosavadní německé literatury i stávajícího „diplomatického zpravodajství“ o zahraniční kulturní politice stojí totiž prakticky výlučně instituce a aktivity, řízené a sledované spolkovým ministerstvem zahraničí (*Auswärtiges Amt*). Pozornost se tak omezuje především na (jistě obdivuhodně výkonnou a zajímavou) síť Goethe institutů, dříve také na nadaci *Inter-Nationes*, případně velkorysé aktivity Německé akademické výměnné služby (DAAD). Již od doby vilémovského císařství a s akcentem od plného (re)aktivování spolkové zahraniční politiky po roce 1955 však do hry vstupují i další německé politické subjekty: v první fázi zejména spolkový prezident Theodor Heuss a posléze, navzdory úporným monopolizačním snahám spolkového ministerstva zahraničí v aktivitách tohoto směru více či méně samostatní spolkoví ministři vnitra, resp. spolkoví ministři pro výzkum a vzdělávání. Nikoliv zanedbatelnou roli pak vždy hrály i odborné korporace, instituce a různá grémia vědecké povahy, jejich prestižní, finanční a mocenské zájmy. Podstatným tématem našeho výzkumu se tak stala „měkká“ a zdánlivě apolitická, přesto v řadě období velmi podstatná a čelními politiky promyšlená a podporovaná „zahraniční vědecko-kulturní politika“ a vědecká reprezentace minulého i současného Německa.

Poměrně velký podíl našeho zájmu byl z těchto důvodů nutně věnován také právním a organizačně-politickým aspektům ustavení, zázemí a působení dnešní síť Nadace německých společenskovědních ústavů v zahraničí (*Stiftung Deutsche Geisteswissenschaftliche Institute im Ausland*, dále Nadace DGIA). V případě bližší historiografické analýzy badatelské a publikační činnosti klíčových – zejména historicky zaměřených – ústavů Nadace DGIA jsme pak (i s ohledem na naši jinak zaměřenou odbornou kompetenci) nemohli postavit do popředí zájmu tradiční a rozsáhlé výzkumy starších dějin, dodnes soustavně a úspěšně provozované řadou zkoumaných ústavů, ale akcentovali jsme spíše politicky závažnou (někdy až brizantní) problematiku zkoumání a diskutování současných dějin, resp. role jejich výzkumu v síti německých historických ústavů. Sledovali jsme tento aspekt jak s ohledem na Německo, tak na hostitelské země, a to zpravidla do roku 2009.³

Charakter zdrojově omezeného vnitrouniverzitního, resp. fakultního grantového projektu samozřejmě podstatně limitoval praktické možnosti „rozletu“ našeho výzkumu. Krátké studijní cesty do jednotlivých ústavů jsme mohli financovat pouze z jiných, paralelně probíhajících projektů, kdy docházelo k překrytí problematik nebo kdy bylo možno teritoriálně spojit práci na dvou odlišných výzkumech. V principu jsme tedy při rešerši pramenů vycházeli hlavně (ale nejen) z informací výročních zpráv, vystavených na webo-

---

³ Výjimku představuje kapitola o Německém historickém ústavu ve Varšavě dovedená do roku 2008. Naopak za rok 2009 sahají kapitoly o Orientálních ústavech v Bejrútu a Istanbulu a o Německém ústavu pro japonská studia (obě do roku 2010), dále o Německém historickém ústavu v Římě a Německém historickém ústavu v Moskvě (obě do roku 2011).

vých stránkách jednotlivých ústavů, z bibliografií, dále z literatury dostupné buď v českých a německých knihovnách, nebo prostřednictvím odborných elektronických databází, a ovšem z internetových rešerší k významným osobnostem, které v minulosti hrály či aktuálně hrají markantní roli v dějinách či současnosti jednotlivých ústavů.

Díky souběhu s větším grantovým projektem výzkumu historiografie soudobých dějin v Evropě po roce 1989⁴ a s laskavou podporou Českého historického ústavu v Římě jsme mohli např. navštívit Německý historický ústav v Římě a uskutečnit interview s jeho ředitelem (a mluvčím shromáždění ředitelů a ředitelk Nadace DGIA) prof. Michalem Matheusem a dále s klíčovou osobností římského ústavu ve vztahu k soudobým německo-italským dějinám dr. Lutzem Klinkhammerem.⁵ Obě interview jsou vydána v němčině v odborném tisku, český překlad interview s prof. Matheusem je v příloze této knihy. Obdobně se nám podařilo spojit pracovní návštěvu Británie s interview v Německém historickém ústavu v Londýně (prof. Andreas Gestrich), výzkum ve washingtonských archivech s rozhovorem s dr. Uwe Spiekermanem, zástupcem ředitele Německého historického ústavu ve Washingtonu, a badatelský pobyt v Paříži s vyzpovídáním dr. Stefana Geifese, vědeckého koordinátora Německého historického ústavu v Paříži.⁶ Při jiné příležitosti se podařilo natočit interview také se zakládajícím ředitelem Německého historického ústavu v Moskvě prof. Berndtem Bonwetschem. Vstříc našemu zájmu o interview ochotně vyšel též aktuální předseda nadační rady DGIA prof. Heinz Duchhardt. Do češtiny přeložený přepis rozhovoru je rovněž otištěn v příloze této knihy.

Nad naše časové kapacity i finanční síly a patrně i nad stávající limity volného badatelského přístupu byl však výzkum spisového materiálu v jednotlivých ústavech, resp. v centrále Nadace DGIA a v příslušných archivech spolkového ministerstva vnitra a spolkového ministerstva pro výzkum a vzdělávání, do jejichž agendy v minulosti patřila většina ústavů dnešní Nadace DGIA. Velmi inspirativní byla pro nás na druhé straně možnost zúčastnit se v letech 2010 a 2011 berlínských konferencí nadace, kam jsme byli pozváni díky neobyčejné vstřícnosti výše již jmenovaných vědeckých osobností Nadace DGIA.⁷

Při interview v jednotlivých ústavech, resp. s aktuálními nebo minulými představiteli ústavů i celé Nadace DGIA jsme si také naplno uvědomili, jak mimořádně významná je problematika komunikace ve vědě, resp. komunikace mezi vědou a politikou.⁸ Platí to jak

---

⁴ Projekt GAČR P410/10/1302: Dnešní evropská krajina výzkumu soudobých dějin. Z autorského týmu předkládané knihy se tohoto projektu účastní David Emler, Lucie Filipová, Nina Lohmann, Tomáš Nigrin, Jiří Pešek a Jiří Vykoukal.

⁵ Jiří Pešek – Nina Lohmann, Das Deutsche Historische Institut in Rom im Gespräch I: Direktor Prof. Dr. Michael Matheus, Acta Universitatis Carolinae – Studia Territoria 11, 2011, č. 3–4, s. 105–138; Tíž, Das Deutsche Historische Institut in Rom im Gespräch II: Dr. Lutz Klinkhammer, Acta Universitatis Carolinae – Studia Territoria 12, 2012, č. 3–4, s. 109–140.

⁶ Washingtonské interview, provedené Tomášem Nigrinem 11. 12. 2008, nebylo bohužel nahráno, jen zaznamenáno. Pařížské interview, které pořídil David Emler 16. 11. 2010, je ve fázi přepisu a přípravy k edičnímu zpřístupnění.

⁷ Jiří Pešek – Nina Lohmann, Stav německého dějepiscectví poválečné doby očima západní Evropy. Český časopis historický 109, 2011, č. 4, s. 807–820; Jiří Pešek, Die DHIs – Perspektiven für die internationale Geschichtswissenschaft, referát přednesený na výroční konferenci DGIA „Perspektiven für die internationale Geschichtswissenschaft. Die Deutschen Historischen Institute im Ausland“, dne 22. 9. 2011.

⁸ S vědomím, že se tu můžeme jen okrajově dotknout jednoho z klíčových témat (post)moderního pojmání výzkumu politických dějin, včetně výzkumu mezinárodních vztahů a dějin diplomacie, odkažme alespoň

ve vztahu k domovské, tak k hostitelské zemi a do popředí tento aspekt vystupuje zejména právě v rámci námi zkoumané společenskovední oblasti. Nejde přitom „jen“ o mezinárodní politiku a o uplatnění výsledků akademického výzkumu, nýbrž také a především o státní nebo širší veřejnou podporu vědců a vědy – především pak na úrovni financování přece jen nákladných zahraničních výzkumů. A jedná se také – a to v ohromné míře – o podporu postgraduální a postdoktorandské kvalifikace „dorůstající“ vědecké generace, především (ale nikoliv výlučně) historicky, kunsthistoricky, ale také etnograficky a filologicky orientovaných oborů, probíhající na zahraničních výzkumných ústavech v rámci projektových úkolů ediční i čistě výzkumné povahy.⁹

Vzhledem k tomu, že předkládaná kniha byla do jisté míry chápána též jako informativní přehled a nadto nám potenciálně šlo o komparativní pohled na jednotlivé ústavy (aniž bychom ovšem toužili sestavovat jakékoliv „žebříčky“ jejich úspěšnosti nebo vědecké výkonnosti), vycházeli všichni autoři ze stejného rámcového zadání: každá kapitola, týkající se jednoho z ústavů, měla obsahovat stručnou historii ústavu, informace o jeho zaměření a aktuálním profilu, přehled a souhrnnou charakteristiku publikační činnosti. Dále jsme kladli důraz na výklad propojení dotyčného ústavu s místní historiografií, resp. obecněji vědeckou a politickou veřejností. Posledním obecným nárokem bylo seznámení čtenáře s klíčovými koncepcemi a vědeckými osobnostmi minulosti i současnosti každého ústavu.

Právě proto, že nám však nešlo pouze o seznámení s jednotlivými ústavu, ale o představení jejich unikátní sítě a obecněji instituce typu zahraničního výzkumného ústavu jako součásti „měkké“ německé zahraničně kulturní politiky, předsadili jsme kapitolám o jednotlivých ústavech tři obecnější pasáže: Miroslav Kunštát zpracoval kapitolu obecněji charakterizující německou zahraničně kulturní politiku a systém jejího provozu. Na obdobné téma se podívali z perspektivy právníků Petr Mlsna a Dagmar Černá, kteří také připojili český překlad základních norem Nadace DGIA. Volker Zimmermann pak věnoval pozornost diskusi i organizačním a legislativním opatřením, která směřovala k tomu, zastřešit „rodinu“ německých společenskovedních ústavů v zahraničí státní nadací. Původní radikální pokus sociálnědemokratické vlády podřídit toto unikátní zahraniční souostroví německé vědy státně centralistnímu dohledu a řízení ztroskotal. Odpor ústavů, akceptujících sice stabilizaci své finanční situace, odmítajících však málo kompetentní berlínský

---

na základní německou literaturu posledního desetiletí: Ute Frevert, *Neue Politikgeschichte*. In: Joachim Eibach – Günther Lottes (eds.), *Kompass der Geschichtswissenschaft*. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht 2002, s. 152–164, zde zejména s. 158–159; Thomas Mergel, *Überlegungen zu einer Kulturgeschichte der Politik*. *Geschichte und Gesellschaft* 28, 2002, č. 4, s. 574–606; Achim Landwehr, *Diskurs – Macht – Wissen. Perspektiven einer Kulturgeschichte des Politischen*. *Archiv für Kulturgeschichte* 85, 2003, s. 71–117; Barbara Stollberg-Rilinger (ed.), *Was heißt Kulturgeschichte des Politischen?* Berlin, Duncker & Humblot 2005; Andreas Rödder, *Klios neue Kleider. Theoriedebatten um eine Kulturgeschichte der Politik in der Moderne*. *Historische Zeitschrift* 283, 2006, s. 657–688; Susanne Schattenberg, *Die Sprache der Diplomatie oder Das Wunder von Portsmouth. Überlegungen zu einer Kulturgeschichte der Außenpolitik*. *Jahrbuch für Geschichte Osteuropas* 56, 2008, č. 1, s. 3–26.

⁹ Exemplárně tuto problematiku v naší knize tematizovala Nina Lohmann, *Německý historický ústav v Londýně*. Vycházela přitom jak z projevů klíčové osobnosti londýnského DHI v 70. a 80. letech prof. Wolfganga J. Mommsena, který např. roku 1983 deklaroval, že je od německých pracovníků ústavu očekáváno, „že se svou prací na institutu vědecky tak kvalifikují, že budou moci následovně vyučovat na německých univerzitách“ (srov. Wolfgang J. Mommsen, *Über den nationalen Horizont hinaus. Forschung im Deutschen Historischen Institut in London: Bausteine für ein europäisches Geschichtsbild*. *Die Zeit*, 21. 10. 1983), tak z jubilejní přehledné brožury: *German Historical Institute London 1976–2001*, London 2002, s. 27.

dirigismus kulturně reprezentačního, a zejména vědeckého charakteru, se spojil s výhradami Spolkového účetního dvora. Po pádu rudozelené koalice se tak záhy otevřely dveře k věcnému jednání, jehož výsledkem se stal vyvážený aktuální model do velké míry samosprávné a se shromážděním ředitelů a ředitelky produktivně kooperující Nadace DGIA.

Jádrem knihy jsou kapitoly o jednotlivých historických ústavech. Jdou za sebou podle data založení: Řím, Paříž, Londýn, Washington, Varšava a Moskva. Po nich následují další členské ústavy Nadace DGIA, které nejsou dominantně historické, nýbrž etnologické, jazykovědné a (v japonském případě) také socioekonomicky zaměřené: ústavy v Istanbulu, Bejrútu a Tokiu. Právě zde jasně vystupuje do popředí cílená státní snaha SRN o pochopení podmínek a výhledů ekonomického partnerství v daném regionu a o prozkoumání předpokladů úspěšné německé hospodářské expanze. Odborná a jazyková kompetence členů našeho týmu nakonec dovolila připojit ještě dva okruhy německých zahraničních výzkumných pracovišť, které sice nepatří pod Nadaci DGIA, ale již od pozdního 19. století zásadním (vysoce pozitivním) způsobem spoluutvářely jak síť německých kulturně orientovaných ústavů v zahraničí, tak mezinárodní image německých kulturních zájmů a aktivit a ve svém úhrnu patří ke světové vědecké špičce – opět s jednoznačnými dopady pro „měkkou“ zahraničně kulturní politiku Spolkové republiky. Jedná se konkrétně o dějiny sítě německých archeologických (z historicky se utvářivších důvodů ovšem dodnes spolkovému ministerstvu zahraniční podřízených) pracovišť v Řecku a o německá uměnovědná (tedy dnes již nejen umělecko-historická) centra a knihovny v Itálii.

Je vysoce zajímavé, že ani reformy posledních let, ani intenzivní spolupráce jádra německých historických ústavů (především ústavů v Římě, Paříži a Londýně, nelze však zapomínat např. ani na servisní knihovnickou pomoc římského ústavu partnerskému ústavu v Moskvě) nezpůsobila jejich unifikaci ve smyslu ztráty individuality a tradičního image: ústavy se diametrálně odlišují již důrazem na výzkumný zájem nebo na „misijní činnost“, resp. mírou integrace svého působení do kontextů hostitelské země. Buď dominuje snaha představit v hostitelské zemi moderní demokratické Německo, jeho společnost, hodnoty i jeho historiografii a zprostředkovat znalosti o nich vědeckému dorostu i dalším zájemcům z hostitelské země (především Německý historický ústav ve Washingtonu a velmi intenzivně také Německý historický ústav v Moskvě), nebo naopak splynout s proudem domácího/mezinárodního výzkumu starších i novějších dějin a kultury hostitelské země (snad nejvýrazněji v Římě, ale právě také v Bejrútu/Istanbulu a Tokiu).

Je samozřejmé, že s ohledem na specifickou roli a kontexty působení toho kterého ústavu se v minulosti lišila míra politické ingerence do personální politiky.¹⁰ Platilo to při obsazování ředitelských míst i při diskusích o zaměření práce a charakteru působení jednotlivých ústavů. Je samozřejmé, že personální politika byla velmi politicky (a církevně-politicky) závislá od konce 19. století až do cézury konce druhé světové války. Politická rozhodnutí však velmi jasně definovala vedení i profil ústavů i později až do konce studené

---

¹⁰ Ta samozřejmě dlouho musela okázale mjet nacismem zdiskreditované a bývalými nacisty nadále reprezentované spolkové ministerstvo zahraničí. Viz rozsáhlé odborné i politické diskuse o knize Eckart Conze et al., *Das Amt und die Vergangenheit: Deutsche Diplomaten im Dritten Reich und in der Bundesrepublik*. München, Blessing 2010, srov. Richard J. Evans, *The German Foreign Office and the Nazi Past*. Neue Politische Literatur 56, 2011, s. 165–183. Elektronická verze: http://www.ifs.tu-darmstadt.de/fileadmin/npl/NPL_2-2011_Evans.pdf (ověřeno k 12. 1. 2012).

války – ukončení ředitelské epochy Wolfganga J. Mommsena v Londýně budiž tu exemplárním příkladem. Ale ještě i v 90. letech, za vlády černožluté stejně jako za rudozelené koalice, jsme mohli sledovat (a média tak také pilně činila) státní zásahy do rozhodování o příštích ředitelích. Tak byl slavný „Germanoameričan“ Konrad H. Jarausch, po desetiletí úspěšně působící na univerzitě v Chapel Hill, odsunut z kandidatury na post ředitele washingtonského ústavu jako „příliš levicový“ uchazeč a spor o totéž místo se opakoval ještě roku 2001, kdy se sociálnědemokratické ministerstvo pro výzkum a vzdělávání snažilo dosadit do Washingtonu proti vůli konzervativní rady Nadace DGIA levicovou kandidátku.¹¹ Také římský ústav se roku 2000 dostal do střetu s ministryní Bulmahnovou. Konflikt vyvrcholil tím, že ústavní vědeckou radou zvolený ředitel Johannes Fried, tehdejší předseda Svazu německých historiků, odmítl nastoupit do funkce. Až poslední dekáda přinesla ústavům v tomto směru potřebné a produktivní uklidnění.

Společenské vědy – a historiografie mezi nimi na prvním místě – jsou vždy apriori vědy politické... a dodejme v minulosti i dnes opakovaně politizované. Rozsáhlá vědecká instituční síť v Evropě, Asii i Americe hraje již pouhou svojí existencí (a jistě i zaměřením výzkumné činnosti či personálním obsazením klíčových postů) významnou reprezentativní a „měkce“ politickou roli, a to přes své jednoznačné a trvalé odhrazení od soustavy tradičních, jako „politické expozitury“ vnímaných institutů, řízených přímo spolkovým ministerstvem zahraničí. Každá, tím více mezinárodní, komunikace o věcech veřejných (a jak jinak lze „provozovat“ výzkum společenských věd?) je ve svém důsledku nutně i politickým aktem. Je ale zásadní rozdíl mezi mlouvou společně a kriticky bádajících historiků, mezi zdvořilou komunikací diplomatů a mezi překřikováním propagandistů.¹² V knize, kterou tu překládáme, jsme se v tomto rámci pokusili o načrtnutí jak obecnějších koordinát, tak o vykreslení podstatných a charakteristických detailů oné unikátní sítě ústavů spravované dnes Nadací DGIA. Chceme ony v mnoha ohledech unikátní zahraniční ústavy blíže poznat a porozumět způsobu a míře politického náboje rozhovorů o vědě, které v nich probíhají.

---

¹¹ Srov. Rainer Blasius, Die Suche geht weiter. Noch keine Einigung über Direktorenposten für Historisches Institut in Washington. Frankfurter Allgemeine Zeitung, 4. 7. 2001; Týž, Streit über Direktorenposten beendet. Christof Mauch wird Deutsches Historisches Institut in Washington leiten. Frankfurter Allgemeine Zeitung, 19. 12. 2001.

¹² V tomto „terminologickém“ kontextu je třeba zmínit, že po dohodě autorského kolektivu bylo rozhodnutí o užívání pojmů „nacistický“ a „nacionálně socialistický“ ponecháno na vůli jednotlivých autorů.

Současná německá zahraniční vědecká a kulturní politika – pojmy, instituce, vztahy

Miroslav Kunštát

Kariéry a konkurence pojmů

Tradiční instituce německých zahraničních společenskovědních („geisteswissenschaftlich“) ústavů je zakotvena v širších koordinátech německé zahraniční politiky (jejích priorit, témat, aktérů a instrumentů), aniž by je ovšem bylo možno deklarovat za její přímou a explicitní součást. Vzájemný vztah zde samozřejmě existuje a pro jeho poznání a demonstraci je třeba využít heterogenních poznatků různých společenských věd (politologie, historie, mezinárodních vztahů aj.), metodologicky často velmi odlišných a pohybuje se – i u tohoto tématu – v (ne)stabilizovaném diskursivním poli, jehož jednotlivé součásti spolu ne vždy srozumitelně „komunikují“. Zmíněné ústavy je možno přiřadit do systému instrumentů zahraniční kulturní politiky jen sub conditione, neboť zařízení tohoto typu v obvyklých charakteristikách toho, co Němci stále nazývají – byť po opakovaných diskusích – *Auswärtige Kulturpolitik*, případně *Auswärtige Kultur- und Bildungspolitik* rozhodně nejsou uváděna na čelných místech. To jistě mj. souvisí s různými prahy vnímání vědecké a akademické nezávislosti těchto ústavů jak v SRN samotné, tak v „cílových“ zemích, kde tyto ústavy (s různou tradicí percepce a recepce v daném prostředí) působí. Je příznačné, že v oficiálních výročních zprávách spolkové vlády k zahraniční kulturní politice jsou společenskovědní ústavy v zahraničí, resp. příslušná spolková Nadace DGIA (dnes *Max Weber Stiftung*) s poměrně velkorysým ročním rozpočtem 32 milionu eur (2009), zmiňovány až v jejich závěru jako jakýsi appendix – byť se jedná o největší německou společenskovědní instituci, která působí výhradně v zahraničí. Jejich vazba na zahraniční kulturní politiku státu je zde popsána jako velmi volná: „Jejich úkoly v oblasti výzkumu, podpory vědeckého dorostu a poskytování služeb mají vliv na zahraniční kulturní politiku.“¹ Z pohledu

¹ Bericht der Bundesregierung zur Auswärtigen Kulturpolitik 2008/2009, s. 68. Srov. <https://www.auswaertiges-amt.de/diplo/de/Aussenpolitik/KulturDialog/Aktuell-RegionaleKulturVeranstaltungen/100303-AKBP20082009.pdf> (ověřeno k 22. 8. 2010). Jak je v úvodu této zprávy výslovně uvedeno (s. 5), vzhledem k nutnému prolínání kulturní, vzdělávací a vědecké tematiky jsou termíny *Auswärtige Kulturpolitik* a *Auswärtige Kultur- und Bildungspolitik* používána jako synonyma. Tušíme zde tak konkurenci staršího a zavedenějšího pojmu s pojmem novějším a přesnějším, který lépe vyjadřuje meziresortní povahu této problematiky – a také meziresortní proporce na financování zahraniční kulturní politiky, kde se na jejím celkovém rozpočtu ve výši 1,304 mld. euro (2008) vedle ministerstva zahraničí (AA, Auswärtiges Amt – 57,1 %) podílejí na jejím financování i úřad pověřence spolkové vlády pro kulturu a média (BKM, Beauftragte der Bundesregierung für Kultur und Medien – 21,8 %), spolkové ministerstvo pro vzdělávání a výzkum (BMBF, Bundesministerium für Bildung und Forschung 14,7 %), resp. z menší části i další resorty. Rozpočet na zahraniční kulturní politiku v r. 2008 zaznamenal oproti r. 2007 nárůst o 9,5 %, jeho podíl na celkovém státním rozpočtu SRN tvořil 0,46 %. Srov. tamtéž, s. 10–11.

historika však většinou tyto ústavy k instrumentům zahraniční kulturní politiky, a tedy i k příslušným *Mittlerorganisationen* zpravidla patří: např. Andrea Hinderichsová ve své nové knize o strategiích západoněmecké zahraniční kulturní politiky v Itálii po roce 1949 zahrnuje mezi její „instrumenty a aktéry“ i *všechny* zde působící německé společenskovědní vědecké ústavy.²

Pojem zahraniční kulturní politiky je v dnešních teoretických debatách značně rozostřen a průběžně redefinován – v anglosaském prostředí používaná *foreign cultural policy* či u nás (ale i ve Francii) oblíbená *kulturní diplomacie* zdaleka nejsou synonymní. Samozřejmě to platí i o jinak čile kooperující německé „zahraniční kulturní politice“ a francouzské „kulturní diplomacii“.³ V příslušných rozdílech se odráží nejenom úroveň teoretických diskusí, ale i často velmi odlišné sebechápání role státu v tomto kdysi jasně identifikovaném „třetím sloupu diplomacie“ (vedle klasické diplomacie politické a hospodářské), který je však překotným vývojem v nadřazené oblasti *diplomacie veřejné* (public diplomacy) „rozpouštěn“ a rozšíván i do oblastí ostatních. V německé terminologické dichotomii *Auswärtige Kulturpolitik* (= většinový diskurs, byť stále otevřenější a rozvolněnější) versus *Öffentliche Diplomatie* (= derivát anglosaského diskursu a jeho varianty, např. *internationaler Öffentlichkeitsangebot* či *kulturelle Öffentlichkeitsarbeit*) se zrcadlí shody a rozdíly mezi anglosaským a německým pojetím těchto termínů a jejich obsahů, resp. jejich postupná konvergence. Je ostatně charakteristické, že druhý pojem se do němčiny často ani nepřekládá a používá se v anglické podobě *public diplomacy*. Tvrzení části anglosaské či i české odborné literatury (např. Ali Fisher, Aurelie Brockerhoffová, Ladislav Pflimpfl), že klasický termín *Auswärtige Kulturpolitik* je v Německu na ústupu, nelze ovšem empiricky jednoznačně doložit – a je možné je tak považovat za poněkud předčasné. Takový ústup by totiž musel naznačovat natolik radikální proměnu obsahů tohoto zastřešujícího pojmu, že by už bylo nutné se s ním rozřezat. Jak ale vyplyne z následujících pasáží, k této proměně dochází většinou pod sémantickou střešou tohoto pojmu, resp. hlavně jako jeho „pozitivní“ rozšíření. I u nás prožívá termín *veřejné diplomacie* relativně úspěšné tažení odbornými luhy: jeho českou „kariéru“, byť zpočátku poněkud nereflektovanou, a následnou diskusi iniciovala před několika lety Jana Peterková a později ji „stabilizovala“ v jediném existujícím českém kompendiu veřejné diplomacie, kde uvádí následující, vesměs akceptovanou definici: „Veřejná diplomacie je činnost zaměřená na utváření a ovlivňování pozitivních představ o daném státu, hodnotách a činnostech, které reprezentuje mezi zahraniční veřejností. Prostředkem k dosažení žádoucího cíle je pravdivá komunikace se zahraniční veřejností, prováděná v součinnosti státního aparátu i soukromých subjektů“.⁴

² Andrea Hindrichs, „Teutonen“ in Arkadien. Deutsche Auswärtige Kulturpolitik und Kulturvermittlung in Italien von 1949–1970 zwischen Steuerungsversuch und dem Wunsch nach Anerkennung. München, Meidenbauer 2010, s. 162–170.

³ Eliška Tomalová, Kulturní diplomacie. Francouzská zkušenost. Praha, Ústav mezinárodních vztahů 2008, s. 9–24, zde s. 11–12. Rozdíly mezi francouzským a německým pojetím resp. diskursem se však autorka v příslušné subkapitole (s. 35–37) bohužel nezabývá. K tomu mnohem důkladněji např. Hannah-Kristin Elenschneider, Definition und Verständnis des Kulturbegriffes. Die Auswärtige Kulturpolitik Deutschlands und Frankreichs seit 1990 respektive 1992. München, AVM 2009, zvláště s. 66–82.

⁴ Jana Peterková, Veřejná diplomacie – jen módní pojem nebo skutečná změna? Mezinárodní vztahy 41, 2006, č. 3, s. 83–89; Táž, Veřejná diplomacie. Praha, Čeněk 2008, s. 13.

V současné době se anglická a německá terminologie spíše sblíží, což souvisí s proměnou vnímání subjektu i objektu zahraniční kulturní politiky: subjektem totiž není nutně jenom stát (byť zůstává subjektem hlavním a privilegovaným), nýbrž i celá řada nestátních aktérů – od tradičních, např. křesťanských církví, až po politické strany, hospodářské subjekty, občanská sdružení, vědecké instituce, ba i subjekty zcela soukromé a zdánlivě partikulární. Objektem v cílové zemi je zahraniční veřejnost v nejširším slova smyslu, vnímaná někdy úzce jako její elity, jindy širě jako občanská společnost v té které zemi. I obsahy transferu se liší, motivy jednostranného exportu jsou nahrazovány výměnou, zdůrazňován je podíl na tvorbě „mezinárodního veřejného názoru skrze interakci s jinými subjekty a veřejnými institucemi, uzavírání a rozvoj partnerství s občanskou společností...“ (z definice veřejné diplomacie od Daryla Copelanda).⁵ Subjekt zahraniční kulturní politiky tedy doznal v historickém vývoji posledních dekád největších proměn. Ještě na počátku 70. let jím byl jednoznačně a především příslušný *stát*. Tak např. na konci 70. let Albert Salon (a mnozí další) definují francouzskou „kulturní diplomacii“ jako *action culturelle extérieure de l'Etat* – termín, který se ale ve Francii používá i na prahu 21. století. Jeho definice ale předjímala i budoucí vývoj – zahrnovala širokou škálu aktérů „šířících různé formy myšlení a tvorby, stejně jako národní jazyk či jazyky země původu jmenovaných aktérů“, přičemž zahrnuje nejenom aktéry státní, ale i soukromé, jakož i nasazení lokálních zdrojů.⁶

Instituce, instrumenty, cíle

Je příznačné, že oproti tomuto širokému pojetí Pavlína Richterová (v závislosti na hlavním proudu německé odborné literatury) ve své nedávné studii o „prvním století“ německé zahraniční kulturní politiky společenskovědní ústavy do jejího systému *nezahrnuje* a soustřeďuje se jen na příslušné struktury spolkového ministerstva zahraničí (*Auswärtiges Amt*, AA), úřadu spolkového kancléřství (pověřenec spolkové vlády pro kulturu a média) a na osvědčené zprostředkovatelské organizace *Mittlerorganisationen*, tj. instituce jako *Goethe-Institut* (GI), *Deutscher Akademischer Austauschdienst* (DAAD), nadace *Alexander von Humboldt-Stiftung* (AvH), *Institut für Auslandsbeziehungen* (IfA), *Zentralstelle für das Auslandsschulwesen* (ZfA), rozhlasové a televizní vysílání *Deutsche Welle* (DW) či tzv. nadace blízké politickým stranám (*parteinabe politische Stiftungen*) a jejich zahraniční aktivity.⁷

⁵ Daryl Copeland, *Guerrilla Diplomacy. Rethinking International Relations*. Boulder, Rienner 2009, s. 1–18 a 161–186, zde s. 9; Ladislav Pšimpfl, *Analýza procesu praxe moderní veřejné diplomacie*. Praha, UK FSV 2010 (nepublikovaná disertace), s. 65.

⁶ Albert Salon, *Vocabulaire critique des relations culturelles internationales*. Paris, La maison du dictionnaire. 1978, s. 12. Srov. E. Tomalová, *Kulturní diplomacie*, s. 11.

⁷ Pavlína Richterová, *Der lange Weg zum Dialog. Ein Jahrhundert deutsche Auswärtige Kulturpolitik (1912–2001)*. Acta Universitatis Carolinae – Studia Territoria 6, 2004, s. 13–103, kde je uvedena i starší německá literatura. Z novějších titulů (kromě výše uvedených v pozn. 1 a 2) srov. zejm. Johannes Paulmann (ed.), *Auswärtige Repräsentationen. Deutsche Kulturdiplomatie nach 1945*. Köln – Weimar – Wien, Böhlau 2005. Dále k řadě dílčích témat např. Ansbert Baumann, *Begegnung der Völker? Der Elysée-Vertrag und die Bundesrepublik Deutschland. Deutsch-französische Kulturpolitik von 1963 bis 1969*. Frankfurt, Peter Lang 2003; Eckard Michels, *Von der Deutschen Akademie zum Goethe-Institut. Sprach- und auswärtige Kulturpolitik 1923–1960*. München, Oldenbourg 2005; *Deutscher Akademischer Austauschdienst* (ed.), *Spuren in die Zukunft: der Deutsche Akademische Austauschdienst 1925–2000*, 3 sv. Bonn, DAAD 2000; Christian Jansen, *Exzellenz weltweit. Die Alexander von Humboldt-Stiftung zwischen Wissenschaftsförderung und auswärtiger Kulturpolitik (1953–2003)*. Köln, Du Mont 2004; Carolin Schober,

Kupodivu mezi nimi neuvádí (a není přitom sama) tradiční Německý archeologický ústav (*Deutsches Archäologisches Institut*; DAI), založený roku 1829 a již od roku 1874 organizačně přičleněný k ministerstvu zahraničí (s výjimkou let 1934–1970).⁸

Tato institucionální síť odpovídá na první pohled i dnešnímu oficiálnímu pojetí německé zahraniční kulturní politiky, jejíž materie je však např. v současné oficiální webové prezentaci AA – jako celek – opticky vyčleněna z „hlavních témat“ německé zahraniční politiky jako takové: mezi ty má především patřit (přesně v uvedeném pořadí) odzbrojení a kontrola zbrojení, nešíření zbraní hromadného ničení, lidská práva, civilní prevence a řešení krizí a konfliktů, jejich mírová konsolidace, humanitární pomoc, boj proti terorismu a organizované kriminalitě, udržitelná energetická politika a ochrana klimatu, resp. ochrana životního prostředí.⁹ Podle aktuální oficiální definice je zahraniční kulturní politika SRN – na jiném místě – definována precizněji jako *zahraniční kulturní a vzdělávací politika* (*Auswärtige Kultur- und Bildungspolitik*): „Auswärtige Kultur- und Bildungspolitik ist eine der drei Säulen deutscher Außenpolitik neben den politischen und den wirtschaftlichen Beziehungen – und eines ihrer nachhaltigsten Instrumente. Kultur- und Bildungsangebote erreichen die Menschen in unseren Partnerländern unmittelbar und legen so ein breites Fundament für stabile internationale Beziehungen. Zugleich schaffen sie weltweit Vertrauen in Deutschland – unsere Gesellschaft, Wirtschaft und Politik gewinnen durch sie wichtige und verlässliche Partner.“¹⁰

Zahraniční kulturní a vzdělávací politika má pak ve smyslu tohoto vymezení sledovat následující *cíle*: 1) prezentaci Německa jako země se světoznámou a všestrannou kulturní scénou; 2) posílení Německa jako centra vzdělanosti, mj. udělováním stipendií špičkovým mladým badatelům z celého světa; 3) šíření německého jazyka v Evropě a ve světě; 4) příspěvek k celosvětové prevenci krizí a konfliktů, např. pomocí při obnovování škol a univerzit v Afghánistánu; 5) podporu evropské integrace, např. zaváděním celoevropsky platných rámcových podmínek pro studium a celoživotní vzdělávání; 6) udržení kulturní mnohotvárnosti na světě, např. podporou restaurace ohrožených kulturních center a památek v rozvojových zemích a 7) vytvoření stabilního základu mezinárodních vztahů podporou dialogu mezi lidmi. Takto formulované cíle mají být naplňovány konkrétními *programy* v oblasti vysokoškolské výměny, podpory škol v zahraničí, kulturních a vzdě-

---

Das Auswärtige Amt und die Kunst in der Weimarer Republik: Kunst- und Kunstgewerbeausstellungen als Mittel deutscher auswärtiger Kulturpolitik in Frankreich. Frankfurt a. M., Peter Lang 2004; Olivia Griese, Auswärtige Kulturpolitik und Kalter Krieg: Die Konkurrenz von Bundesrepublik Deutschland und DDR in Finnland. Wiesbaden, Harrasowitz 2006; Daniela Siebe, „Germania docet“. Ausländische Studierende, auswärtige Kulturpolitik und die deutschen Universitäten 1870–1933. Husum, Matthiesen 2009.

⁸ Úzké spojení mezi archeologií v zahraničí a ambicemi německé zahraniční a hospodářské politiky bylo přitom opakovaně zkoumáno a nyní i aktuálně demonstrováno na úspěšné výstavě „Archäologie und Politik. Das große Spiel“ v Ruhrmuseum v Essenu (2010). Srov. Charlotte Trümpler (ed.), *Das große Spiel. Archäologie und Politik zur Zeit des Kolonialismus (1860–1940)*. Begleitbuch zur Ausstellung im Ruhr Museum. Köln, Du Mont 2010.

⁹ Tento selektivní katalog (Themen der deutschen Außenpolitik) je pozoruhodný i tím, že zahrnuje témata, jež nebyla ještě před časem mezi obvyklá zahraničněpolitická témata zařazována. Kultura zde sice není uvedena, mezinárodní dimenze ochrany životního prostředí, ochrany klimatu atd. však ano. Srov. www.auswaertiges-amt.de/diplo/de/Aussenpolitik/Themen/Uebersicht.html (ověřeno k 5. 8. 2010). Srov. též Bericht der Bundesregierung zur Auswärtigen Kulturpolitik, s. 6–9.

¹⁰ Auswärtiges Amt. Kultur und interkultureller Dialog. http://www.auswaertiges-amt.de/DE/Aussenpolitik/KulturDialog/ZieleUndPartner/ZielePartner_node.html (ověřeno k 12. 8. 2010).

lávacích programů v zahraničí, podpory výuky a šíření němčiny a dialogu mezi kultura mi. V roce 2010 byly jako pilotní programy podporovány dlouhodobé iniciativy jako *Deutsch – Sprache der Ideen, Sport und Außenpolitik 2010* (pod heslem *Menschen bewegen – Grenzen überwinden*), pro náš kontext pak důležitá iniciativa *Wissenswelten verbinden*, dále výstavba a podpora německých partnerských škol v rozvojových regionech, *Aktion Afrika* na podporu kulturní a vzdělávací spolupráce především se subsaharskými státy, *Ernst-Reuter-Initiative* na podporu kulturních a vědeckých vztahů s Tureckem, německo-čínský projekt *Deutschland und China – Gemeinsam in Bewegung*. Uvedené priority zahraniční kulturní a vzdělávací politiky jsou uskutečňovány prostřednictvím již zmíněných tradičních, byť v nedávné minulosti výrazně reformovaných *Mittlerorganisationen* – v jejich vlastní zodpovědnosti a podle jejich vlastních koncepcí.¹¹

Jejich dnešní relativně nezávislá a samostatná pozice nebyla vždy samozřejmostí a ještě v 50.–60. letech musela být postupně „vybojována“. Pro postupně se rozšiřující Goethe instituty (GI) byl důležitým mezníkem rok 1961, kdy jejich jednotliví ředitelé získali výhradní kompetence pro tvorbu jejich programové náplně; kontrolní role AA resp. příslušných německých zastupitelských úřadů tím *de facto* skončila, i když se s tím mnozí úředníci AA nehdrali ihned smířit. Pro jejich působení v „citlivých“ zemích jakou byla např. na počátku 60. let Francie, to znamenalo usnadnění jinak nelehké startovací pozice, Eckard Michels hovoří ve francouzském případě (GI v Paříži byl po dlouhých průtazích a váháních otevřen až v roce 1965!) dokonce o „štěstí opožděného počátku“: jako relativně samostatná instituce mohl GI lépe oslovit i tu část veřejnosti, která byla vůči Německu a Němcům zdrženlivá.¹² Jako *pars pro toto* lze zmínit např. i tradiční, ještě z předválečných kořenů vyrůstající instituci Německé akademické výměnné služby (*Deutscher Akademischer Austauschdienst*, DAAD). Autonomní role této instituce a jejích zahraničních zastoupení byla některými pracovníky AA ještě v 60. letech občas zpochybňována – pod heslem potřeby „jednotné“ a „koordinované“ zahraniční kulturní politiky. Na osudech pařížského zastoupení DAAD a rafinovaných politických strategiích jeho tehdejšího vedoucího to ve své nedávné studii přesvědčivě doložil historik Ulrich Pfeil: dostatečná distance této reprezentace od oficiální diplomatické mise SRN v Paříži (fyzická i psychologická) usnadnila německé vědě a německým univerzitám otevírání dveří v doposud vůči Německu nedůvěřivém francouzském akademickém prostředí. Z pragmatických důvodů se ovšem poukazyvalo i na nebezpečí vlivu působení NDR (a jejích jinak skrovných institucí a lektorátů), zejména v bouřlivém roce 1968 – nebezpečí, které s výjimkou silnější (a spíše potenciální) rezonance v krajně levicových kruzích prakticky neexistovalo. V silně ideologizované komunikaci DAAD a AA – sledující samozřejmě ze strany DAAD a její pařížské reprezentace

---

¹¹ Tamtéž.

¹² Eckard Michels, Vom Glück der verspäteten Arbeitsaufnahme: die Anfänge des Goethe-Instituts in Paris. Lendemanns 26, 2001, č. 103–104, s. 97–107; Hans Manfred Bock – Ulrich Pfeil, Kulturelle Akteure und die deutsch-französische Zusammenarbeit: Formen, Ziele, Einfluss. In: Corine Defrance – Ulrich Pfeil (eds.), Der Élysée-Vertrag und die deutsch-französische Beziehungen 1945–1963–2003. München, Oldenbourg 2005, s. 215–234, zde s. 224–225. V širším kontextu srovnání poválečné německé a francouzské zahraniční kulturní politiky (politik) srov. zejm. Victoria Znined-Brand, Deutsche und französische auswärtige Kulturpolitik. Eine vergleichende Analyse. Das Beispiel der Goethe-Institute in Frankreich sowie der Instituts und Centres Culturels Français in Deutschland seit 1945. Frankfurt a. M., Peter Lang 1999.

spíše sebezáchovné cíle – splnil však „strašák NDR“ svůj cíl a nenahraditelnost autonomní pozice DAAD ve Francii nebyla již od konce 60. let zpochybňována.¹³

Na cestě k relativní autonomii: zahraniční vědní politika

Mittlerorganisationen se staly v období rudozelené vlády (1998–2005) předmětem obsahových i finančních reforem, jež probíhaly v časovém akordu, resp. dvoutaktu s reformami zahraničních společenskovědních ústavů (lze je charakterizovat jako „snahu o synergické efekty“, „konzentriertes Vorgehen“, větší eficienti atd. – při vynaložení *menších* finančních prostředků atd.). Byly poznamenány nejenom novými obsahovými akcenty v německé zahraniční kulturní politice, jak je stručně formulovala *Konzeption 2000* spolkového ministra zahraničí Joschky Fischera z listopadu 1999¹⁴, ale i reformami vědní politiky: zejména v případě společenskovědních institutů lze ovšem tyto oblasti stěží oddělovat. Na základě hodnocení předběžných výsledků těchto reforem se zdá, že ona zdánlivá pozice „na okraji“ (z pohledu zahraniční kulturní politiky), ve skutečnosti ovšem v oblasti průniku mezi dvěma důležitými státními politikami (zahraniční a vědeckou) nemusí tyto ústavy marginalizovat – ba právě naopak.¹⁵ Souvisejícím, místy koordinovaným, v některých kontextech pak spíše subordinovaným pojmem je nově používaná *zahraniční vědní politika* (Außenwissenschaftspolitik), zavedená spíše z praktických důvodů, aniž by ovšem nacházela pevnější teoretickou oporu v současných německých diskusích o veřejné diplomacii.¹⁶ Alternuje v téměř synonymických konfiguracích i s termínem *vědní zahraniční politika* (Wissenschaftsaußenpolitik) či konkrétnějším *zahraniční politika vědních sítí* (Außenwissenschaftsnetzwerk-Politik). Oficiální německá diplomacie neváhala v uplynulém období vztah vědy a německé zahraniční politiky deklarovat a postulovat ústy svých nejvyšších představitelů (zejména někdejšího státního tajemníka AA Gernota Erlera).¹⁷

Auswärtiges Amt tak navázal na strategický dokument *Deutschlands Rolle in der globalen Wissensgesellschaft stärken*, který byl zpracován v gesci Spolkového ministerstva pro vzdělávání a výzkum (Bundesministerium für Bildung und Forschung, BMBF) a který spolková vláda přijala 20. února 2008.¹⁸ Mezi výstupy obou klíčových ministerstev je třeba vždy rozlišovat: v centru zájmu BMBF je v této souvislosti *mezinárodní spolupráce* a meziná-

---

¹³ Ulrich Pfeil, Die Pariser DAAD-Außenstelle in der Ära Schulte (1963–1972). Die Institutionalisierung der transnationalen Wissenschaftskooperation in den westdeutsch-französischen Beziehungen. *Francia* 32/3, 2005, s. 51–74.

¹⁴ Viz Auswärtige Kulturpolitik – Konzeption 2000, www.auswaertiges-amt.de/diplo/de/Aussenpolitik/KulturDialog/ZieleUndPartner/Konzept2000.pdf (ověřeno k 12. 8. 2010). Její obsahovou analýzu ve světle následujících ohlasů a opatření přináší P. Richterová, *Der lange Weg zum Dialog*, s. 73–86.

¹⁵ Východiska, průběh a předběžné výsledky reformy představuje následující kapitola o Nadaci DGIA.

¹⁶ Viz např. propagační leprelo *Globale Bildungspartnerschaften*. Die Initiative Außenwissenschaftspolitik. Berlin, Auswärtiges Amt 2010. Srov. též podrobněji www.auswaertiges-amt.de/awp (ověřeno k 5. 8. 2010).

¹⁷ Gernot Erler, Politikgestaltung durch internationale Wissenschaftspräsenz. In: Angela Borgwart (ed.), *Wissenschaftsaußenpolitik*. Deutschland als Knotenpunkt im weltweiten Wissenschaftsnetzwerk. Berlin, Friedrich-Ebert-Stiftung 2009, s. 8–15. Erlerův příspěvek (vlastně projev na konferenci FES v listopadu 2008) předcházel oficiálnímu představení německé „Außenwissenschaftsinitiative“ na počátku následujícího roku (viz níže).

¹⁸ *Deutschlands Rolle in der globalen Wissensgesellschaft stärken*. Strategie der Bundesregierung zur Internationalisierung von Bildung und Forschung. Berlin, Bundesministerium für Bildung und Forschung 2008. Srov. www.bmbf.de/pub/Internationalisierungsstrategie.pdf (ověřeno k 10. 8. 2010).